

Lärarens mässa

av

Frank O'Connor

Översättning till svenska

Göran Fäldt

Kaplanen i Crislough, fader Fogerty, brukade på sitt cyniska sätt säga att det som gjorde honom mest bedrövad var att tjänstgöra vid lärarens mässa varje morgon. Han menade naturligtvis den mässa han firade själv som kaplan och som firades så tidigt på dagen att han kunde fira mässan i Costello senare. Det kom aldrig någon till mässan utom de få gånger besökare hade tagit in på hotellet sommartid. Den gamle skolläraren Considine gjorde tjänsten som akolyt. Han hade ministrerat mässan långt innan Fogerty flyttat in och kyrkoherden trodde nog att han förmodligen skulle ministrera länge och väl sedan han själv flyttat ut igen. Varje morgon sågs den pedantiskt upplädda mannen med sitt uttryckslösa ansikte och sin grånande mustasch komma gående uppför huvudgatan i byn. Det var något abstrakt och kantigt över hela mannen, till och med rösten, som var sträv och onyanserad, och ibland, när han och Fogerty kom ut från sakristian med Considine först med boken, masade han sig fram så långsamt att Fogerty undrade om ens en ordentlig spark i baken skulle ha någon effekt. Det var precis som Fogarty sagt – som om det var han som tjänstgjorde vid Considines mässa med den påföljden att Fogarty uppträdde mer oregerligt än han någonsin gjort själv som akolyt i unga dagar när han ministrerat mässan i klostret.

Vad som än låg bakom satte Considine lite fart på djävulen i Fogarty och han visste att Considine inte hyste någon större tillgivenhet för honom heller. Den gamle mannen hade varit överlärare i Crisloughskolan fram till pensioneringen och hade under hela sitt liv hållit sig på sin kant från folket på landet, ungefär som en församlingspräst eller en polisman. Det var inte det att han saknade bildning. Tvärtom måste man säga att han visste en hel del om lokalhistorien och var väl så bevandrad i medeltidens kyrkohistoria med allt det inneburit i det lilla samhället, men det var bokkunskaper och inget annat, och lika främmande för det vanliga livet runt omkring honom som stjärkragen kring halsen. Som den privatlärde han var skrev han en del brev till lokaltidningen för att i sin barnsliga fåfänga påpeka etymologiska misstag och förväntade sig av detta att alla skulle betrakta honom som sanningsorakel. Som överlärare hade han lett hånfullt mot barfotaungarna han hade i undervisning och beskrivit dem som 'obildbara bondpojkar', som trodde på tomtar och trolldom och som han fortsatte att le hånfullt mot när några av dem tjugo år senare kom tillbaka från Boston eller Brooklyn och skröt för grannarna med sina stora amerikanska hattar och motorstinna bilar. Som han såg det var de analfabeter när de reste bort och analfabeter när de kom hem igen.

'Jaså, unge Carmody är hemma igen', kunde han säga till kaplanen efter mässan.

'Är han det?'

'Och han har bil som ett helt hus', kunde Considine fortsätta bittert road. 'En dollargrinsbil'. 'Det blir något det att köra mammans torv i'.

'Må Gud välsigna honom', brukade kyrkoherden säga muntert. 'Om jag bara hade en sådan bil i stället för mitt gamla skrälle'.

'Det är väl trollen, kan jag tänka', kunde den gamle läraren muttra med ett fult grin som fick det uttryckslösa ansiktet med höga kindknotor att se ut som ett kranium. 'Det var ingenting han lärde sig här'.

'Vi kanske inte ger trollen full rättvisa', herr Considine, sade kaplanen, med en egen övertygelse att det skulle vara lättare att lära sig något av dem än av överläraren.

Det irriterade Fogarty att den gamle mannen kom med så hånfulla anmärkningar, därför att han själv gillade de vilda, barfota och nästan mållösa snorungarna från gårdarna upp mot berget och tyckte att, om de var lite malliga när de kom hem från Amerika med några dollar i fickan, så var det väl välförtjänt. Om det var lite på plussidan, så var det väl ingenting någon hemma brydde sig om. Sanningen var den att han periodvis var fruktansvärt nedstämd när han hade på känn att det varit ett misstag med kallelsen. Inte kanske kallelsen i sig men förutsättningarna för ämbetsutövandet var helt fel och det var gamle Considines uppstyltade kunskaper som för honom personifierade dessa förutsättningar. Det låg i luften hela tiden. Tro och religion verkade inte vara mer betydelsefullt för honom än hans egen tossiga hushållerska som, vad han själv än sade, påtog sig biskops auktoritet och bestämde vem som fick besöka honom och vad det fick handla om och som tog saker och ting i egna händer så fort hon hade tillfälle. Det hade gått så långt att folk utifrån landet mutade någon av akolyterna för att fråga honom om han kunde komma ut till dem själv i stugorna, när de ville prata med honom om något. Lagens man var konstapel Twomey som dök upp oanmäld på pubarna halvtimmen efter stängningsdags, därför att någon galen poliskommissarie i andra ändan av landet gett honom order, och när det gällde kulturen kom biblioteksbusen varannan månad och då utvalde Considine som frivillig bibliotekarie hundra böcker för det mesta efter sin egen smak och för eget nöje. Han hade förkärlek till böcker om resor i Kongo eller Tibet ('Tibet är ett mycket intressant land, fader'). Böcker som var tänkta för en bredare allmänhet censurerade han för att försäkra sig om att de inte innehöll fula ord som 'navel', som kunde leda det okunniga 'bondfolket' i fördärv. Och sedan kom han till Fogarty och berättade att han läst en mycket 'interressant' bok om fågelskådande i Stilla havet, eller något i den stilen.

Fogartys egna frestelser låg åt det aktiva och energikrävande hållet, lite av samma skäl som att hans nedstämdhet oftast berodde på frustrationerna. Det var en energisk och emotionell människa som under andra omständigheter antagligen kunnat bli en framgångsrik affärsman. Kvinnor var en mindre frestelse för honom än tanken på aktivt liv som gav utlopp för det instinktiva. Det han önskade sig mest som semester var att ta av sig kragen och ta med sig ett gevär eller ett spinnspö och stå bakom baren på ett landsortshotell. Han gjorde vad han kunde som ledare för ortens slungbollslag,

vilket inte var så värst mycket, och drog ner till stranden med dem som hade båtar eller var uppe i bergen med tjuvjägarna och hembrännarna som alla litade på honom och inte brydde sig om att dölja sina små oskyldiga förseelser för honom. En sen kväll kom han till exempel oväntat på några förskräckta hembrännare av whiskey uppe på ett berg och slog sig ner vid gropen där de hade sin destillationsapparat. 'Fortsätt bara, ni pojkar!', sade han och tände sin pipa. 'Jag är inte ens här.' 'Absolut, vi vet så himla väl att ni inte är här, fader', sade en äldre man och skrattade. 'Men hur fasen ska vi kunna bjuda ett gammalt spöke på en sup?'

Det var hans eget folk, människor han tyckte om och beundrade, och det var i princip den där känslan att han kunde göra så lite för dem, eller inget alls, som blev så stark för honom att tankarna på självmord fick honom att börja dricka. När han fick veta att det var logdans på en av gårdarna, utan tillstånd av prästen eller polisen, sade han 'Må Gud välsigna dem', och när en tös gick och blev med barn med någon från öarna, sade han 'Må hon bli starkare i armarna!' – fast han måste säga det lite försiktigt av rädsla för att de skulle komma tillbaka. Men deras själar kom tillbaka, och akolyterna kunde då viska till honom, 'Skulle inte fader kunna åka hem till Dan Mike vid tillfälle?' eller också kunde unga män och flickor stå och vänta på honom på landsvägen och vinka blygt till honom, eftersom folket på landet visste att de antingen skulle få sig en ordentlig utskällning på ett språk de förstod, eller ett lån på några pund så att flickan kunde åka till ett sjukhus i England utan att grannarna fick veta det.

Fogarty visste att detta låg honom i fatet i lärarens ögon, för gamle Considine kunde bara inte förstå hur någon civiliserad människa kunde värdera prästkallet så lågt att han kunde sitta och dricka ihop med "obildbara bönder", när han i stället kunde få prata med en god och välunderrättad man som han själv om situationen i Mellanöstern eller om de irländska stiftens relationer till den tidiga Medeltidens gamla kungariken.

Så hände det att Fogarty en kväll kallades till lärarens hem på sjukbesök. Det bara slog honom när han såg huset där i slutet av byn – rätt så nytt och som en tegelröd låda med lite småsten på framsidan och en brant trappa upp till ytterdörren – att det såg ut som läraren själv. Lärarens ogifta dotter Maisie var en tjock liten kvinna med ett ansikte som en gång måsta ha

varit tilltalande, för det hade kvar alla runda linjer och följsamt hår som Mona Lisas, fast hela fräschören var borta och hon var rödaktig och hård i den mycket rynkiga ansiktshuden. Hon såg sorgsen ut när hon log och Fogarty kunde inte låta bli att plötsligt tycka synd om henne, därför att han insåg att hon nog också var offer för Considines motvilja för de 'obildade'. Hur skulle en 'obildad' pojke någonsin kunna hälsa på i ett sådant hem, och hur skulle lärardottern få gå på promenad med honom?

Hon hade fått den gamle mannen till sängen och han låg där med den koncentrerade uppsynen hos en människa som begrundar sitt öde. Från hans smala fönster hade man en vacker utsikt över vägen utmed havet och ett ensamt träd vid vattnet. På andra sidan viken låg ett berg med en mössa på toppen – ett tecken på annalkande dåligt väder. Fogarty gav honom de sjukas sakrament och han biktade sig och tog emot kommunionen med så djup andakt att Fogarty motvilligt kände sig rörd. Han stannade kvar med dottern tills läkaren hade kommit, om det skulle behövas någon särskild medicin. De satt i en liten hörna i vardagsrummet med ett burspråksfönster och en hög mahognybokhylla full med böcker som fyllde upp en hel vägg. Hon ville sitta kvar och konversera artigt med prästen trots att hon var utom sig av oro. När läkaren gick följde Fogarty med honom och tryckte Maisies hand och sade att hon kunde kalla på honom när som helst, vad det än gällde.

Doktor Mulloy var mer rakt på sak. Det var en lång stilig man i ungefär samma ålder som Fogarty. När han stod bredvid sin bil utanför, sade han till Fogarty: 'Ja, han kanske klarar sig några år om han sköter sig. Men det är det folk inte gör, förstås. Du vet hur det är. Konstigt att dottern aldrig gifte sig'.

'Hur skulle det gå till?' undrade Fogarty och sänkte rösten. Så tittade han på det dåligt designade men pretentiösa lilla huset i byns utkant igen. 'Han tyckte nog att hon var för fin för någon av pojkarna häromkring'. 'Jo, men om han nu går och dör utan att hon kan göra något åt det, räcker det inte hur fin hon än kunde vara', sade läkaren. 'Konstigt att en så utbildad man inte skulle ha mer förstånd. Vad skulle han ha att lämna efter sig åt henne?'

'Inte mer än jag, skulle jag tro', sade Fogarty som förstod att läkaren bara ville få fram hur mycket de kunde betala; och så gav han sig iväg för att be någon av akolytpojkarna att ta Considines plats till mässan morgonen därpå.

Med när Fogarty på morgonen dagen efter kom till sakristian stod Considine, och inte pojken han sagt till, och väntade med allting prydligt ordnat på det vanliga pedantiska sättet och med en gammal mans leende över hela det magra ansiktet.

'Men herr Considine!', utropade Fogarty indignerat, 'Vad ska det här betyda?'

'Jo, men det är bara bra med mig i dag, fader,' sade den gamle mannen med lite spelad, berusad, upphetsning. 'Jag vaknade pigg som en mört'. Sedan log han illmarigt och fortsatte, 'Jimmy Leary trodde han skulle ta jobbet ifrån mig, men doktor Mulloy lurade honom på konfekten'.

'Men ni vet ju själv vad doktor Mulloy har sagt', protesterade Fogarty uppbragt. 'Jag talade själv med honom om det. Han har sagt att ni har många år att leva, men att varje ansträngning kunde vara ett ögonblicks verk och ta livet av er'.

'Och vilken bättre död kan en man få?', replikerade läraren med den där triumferande minen han tog på sig varje gång han lyckades få fram ett träffande citat. 'Ni minns väl Macaulay', tillade han tveksamt och buttert hela han. 'Det är inte alls det det handlar om', sade han. 'Men det är det enda jag har att se fram emot. Dagen skulle inte vara detsamma om jag skulle missa mässan'.

Fogarty visste att han fick kämpa mot en gammal mans envishet och ingrodda vanor och att det inte tjänade någonting till att ge Considine råd själv. Så han talade med kyrkoherden, som var en from och allvarlig men virrig gammal man som hette Whelan. Whelan skakade sorgset på huvudet när han förstått situationen, men så skakade han också på huvudet åt allt, vad det än gällde. Uppenbarligen hade han för många år sedan fattat beslutet att varje form av aktivt handlande var något att helt ta avstånd från, och om folk tryckte på för mycket gick han bara till sängs.

'Han är så envis, gamle John, men att säga emot honom är det nog ingen som vill', sade Whelan.

'Om du inte gör något åt det här kan du lika gärna skjuta fram mässan i Costello en halvtimme', sade Fogarty. Han hade länge försökt få Whelan att bestämma sig. 'Han blir långsammare för varje dag som går. En vacker dag kommer han bara att falla ihop på altartunnan och dö framför ögonen på mig'.

'Jaså, i så fall ska jag nämna det för honom', sade kyrkoherden med beklagande. 'Men jag tror inte det är så klokt ta i på skarpen. Man måste kunna blidka dem i den där åldern. Vi blir nog lika dana själva, fader'.

Fogarty visste att han talade för döva öron med Whelan också. Whelan skulle säkerligen stå för sitt ord och prata väder och vind med Considine en timme och sedan till slut komma med en liten finurlig antydning att den gamle läraren inte borde anstränga sig, och sedan ingenting mer.

En månad senare fick den gamle läraren en hjärtattack till, men den här gången fick Fogarty först veta det genom sin knepiga hushållerska, som visste allt om det som hände i byn.

'Men varför har han inte skickat efter mig?', frågade han skarpt.

'Han var väl inte tillräckligt dålig, antar jag', svarade hushållerskan. 'Fru MacCarthy sade att han kom över det med tabletter och lite whiskey. Whiskey är bäst, säger de'.

'Är ni säkra på att han inte hörde av sig?', frågade Fogarty. Ibland hade han känslan av att kvinnan i sin auktoritetsutövning vägrade de sjukas sakrament om det var människor hon inte godkände.

'Självklart har han inte hört av sig. Det var nog ingenting att tala om'.

Ändå kände sig Fogarty inte lugn. Han visste hur mycket det betydde för människorna att ha prästen hos sig när slutet närmade sig och han misstänkte att om Considine tog lätt på sitt anfall så skulle det bara bero på att han var rädd att Fogarty skulle se det som ett sista bevis på att han inte klarade av att ministrera mässan. Det gjorde att han kände sig lite skyldig. Han stegade

nedför bygatan och hälsade på fiskarna som satt vid muren mot sjön i skymningen. Det var mörkt i lärarens hus när han kom fram. Utanför stod den livlige lille skomakaren i huset intill.

'Jag hörde att den gamle läraren blev sjuk igen, Tom', sade kaplanen.

'Det ska Gud veta, fader', sade skomakaren. Maisie hade visst kommit in när han kröp mot brasan på alla fyra. De fryser fruktansvärt i det tillståndet. Men det är en tuff rackare i alla fall. Ni behöver inte vara rädd för att bli av med altarpojken långt framöver'.

'Hoppas inte, Tom', sade Fogarty, som kände till att skomakaren, i mångt och mycket en kunnig man på sitt sätt, tyckte att det var något som inte stämde riktigt med den gamle skolläraren som gjorde tjänst vid mässan. 'Och jag hoppas vi klarar oss lika bra, när vår stund kommer'.

Han gick hem med alldeles för många tankar i huvudet för att prata med fiskarna. Det skomakaren sagt hade plötsligt fått honom att ana något av Considines lidande, och han fylldes av ett medlidande för kroppsliga sjukdomar och själsliga lidanden som ibland gjorde honom upprorisk. Han var en känsloladdad människa och visste att det delvis var det som var orsak till hans eget svåra och dystra sinnelag, men han kunde inte behärska det.

När han nästa morgon gick till sakristian stod den gamle läraren där med ett inställsamt leende, som en liten pojke som gjort sig skyldig till något och gjort om samma sak igen, och som till slut förstår att han den här gången inte kan undgå bestraffning.

'Igår kväll mådde John inte så bra,' sade kaplanen och använde Considines förnamn för första gången.

'Nej, fader Jeremias', svarade Considine och uttalade prästens namn långsamt och överdrivet noggrant. 'Jag kände mig inte så bra tidigt på kvällen. Men de där pillren doktor Mulloy har gör underverk'.

'Och är det så svårt att erkänna att ni aldrig skickade efter mig?', fortsatte Fogarty.

Considine rodnade häftigt och såg den här gången riktigt skyldig och rädd ut.

'Men så farligt var det inte, fader', protesterade han med senil intensitet och händerna började darra och ögonen gnistra. 'Jag var inte så uppskrämd igår, som jag var första gången. Det är första gången man blir verkligt rädd. Man tror inte man klarar sig igenom. Men efteråt börjar man räkna med det'.

'Kan ni lova mig att inte göra så här igen?', frågade kaplanen uppriktigt. 'Kan ni ge mig ert ord på att ni skickar efter mig när som helst under dagen eller natten?'

'Ja, men i så fall, fader,' svarade Considine trumpet. 'Ni menar så väl. Jag lovar på mitt ord att be er komma'.

Och båda blev överens om den outtalade framtida delen av det som band dem samman. Considine skulle kalla på Fogarty, men ingenting av det som Fogarty skulle se eller höra skulle ge honom rätten att ta ifrån den gamle läraren hans kyrkliga uppgift. Han hade inte längre någon sådan önskan heller. I vetskap om den gamle mannens brinnande vilja inverkade Fogartys förstående mänsklighet så på honom, att han med alla sina krafter ville stödja och hjälpa Considine att göra det som han uttryckligen ville göra, nämligen att dö på sin post. Fogarty hade också börjat inse att det inte bara var envishet som fick den gamle mannen att stiga upp från sängen varje morgon och ta sig fram på bygatan darrande och suckande med ojämna steg. Visst handlade det om envishet, och inte lite heller, men det var någonting annat också som kaplanen satte större värde på. Det var faktiskt något han själv saknade. Något som var svårt att finna ord för. Tro var ett ord, men det var bara ett ord och det användes för att maskera de alltför många överdrivna devota övningarna som den unge prästen fått avsmak för. Här fanns något som fick honom att skämmas över sin egen mänskliga svaghet och som gav honom kraft att övervinna den depression som ibland tycktes vara nära att överväldiga honom. Det var mer som det mirakulösa med själva mässan, som en metafor som blivit verklighet. När han nu tänkte på sitt eget skämt, att det var han som ministrerade lärarens mässa, verkade det inte längre vara så stort skämt längre.

En morgon i april när han kom in i sakristian märkte Fogarty att den gamle mannen såg mycket dålig ut. När han hjälpte Fogarty med iklädandet skakade hans stackars händer. Till och med den stränga rösten darrade och läpparna var bleka. Fogarty såg på honom och tänkte att han borde säga något men lät bli. Med Considine framför sig gick han in i kyrkan och lade märkte till att läraren försökte hålla sig upprätt och nästan hasade sig fram. Han gick fram till altaret men kunde omöjligt koncentrera sig på det han gjorde. Han hörde de mödosamma stegen bakom sig och när den gamle mannen lyfte upp det tunga missalet för att lägga det på altaret, väntade Fogarty ett ögonblick och tittade på honom ur ögonvrån. Considines ansikte var nu vitt som ett lakan och när han lyfte boken suckade han. Fogarty hade velat ropa högt, 'för Guds skull, människa, lägg er ner!' Han ville stödja Considines huvud på sitt knä och viska i hans öra. Ändå insåg han att den märklige gamle mannen bakom honom inte skulle uppfatta det som en vänlighet. Den enda vänligheten han kunde visa honom var att trycka ner sin egen svaga hjärtevärm och fortsätta mässoffret. Aldrig hade han känt sig längre bort från mässans verkliga innebörd. Han hörde de tunga stegen och den ojämna andhämtningen bakom sig, och det verkade som det pågått en hel evighet, innan han hörde ännu en djup suck när Considine lyckades böja knä.

Till slut stod Fogarty och väntade på ett svar som inte kom. Han tittade snabbt bakom ryggen. Den gamle mannen hade tyst fallit framåt på altarttrappan. Armen låg vriden bakom honom och huvudet låg åt sidan. Käken hade fallit ner och ögonen såg utan att se.

'John!', ropade Fogarty med en röst som ljöd ut i hela kyrkan. 'Kan ni höra mig? John?'

Inget svar kom och kaplanen lade honom på rygg med en av de små altarkuddarna under huvudet. Fogarty trevade med handen under alban efter hans knappar och knäppte upp dem. Han försökte känna efter hjärtat. Det hade stannat. Inget tecken på andning. Genom det stora fönstret på västsidan såg han träden på kyrkogården och bakom dem havet som skimrade i morgonljuset. Hela kyrkan verkade så förfärande stilla eftersom bara klockans tickande fyllde den med sin hånfulla triumf över det kött och blod som liksom en maskin lagt av och tystnat.

Fogarty gick snabbt till sakristian och hämtade oljan för de sjuka för att ge läraren smörjelse. Han hade bara behövt gå över gatan och be någon hjälpa till att flytta den gamles kropp och låta en akolyt avsluta mässan, men han ville inte ha någon hjälp. Han kände sig märkligt yr. När han lagt kroppen lite till rätta återvände han i stället till altaret och fortsatte mässan där han hade stannat upp och mumlade svaren för sig själv. När han gjorde det förstod han, att han imiterade Considines hårda röst. Det var något utomjordiskt över det hela, för nu var altaret nära honom och inte långt borta som tidigare, och han var helt medveten om varenda detalj och varje ljud och hade ingen känsla av bristande koncentration. När han vände sig ut mot kyrkorummet och sade '*Dominus vobiscum*', såg han, som om det varit första gången, den utsträckta kroppen med den infallna käken och de trötta ögonen i ljuset från havet som trängde in mellan de lövspirande träden och mumlade '*Et cum spiritu tuo*' i hans ställe vars ande flytt. När han sedan hade läst bönerna efter mässan bredvid kroppen, tog han sin biretta, satte den huvudet och gick utmed kroppen med kalken i handen och kände det på sin väg som om någon varelse gick framför honom och sakta sade farväl. I sitt upphetsade tillstånd kom som ett eko rubriken i mässboken: 'När han läst bönen om tillbedjan och tackat Gud för allt, går han bort'.

(1955)

Not. Frank O'Connor var bibliotekarie till yrket men hade ingen fullföljd skolgång från födelsestaden Cork på Irland. Hans hela önskan var att bli författare. Han översatte som ung franska 1400-tals poeter till gaeliska, satte upp teaterföreställningar av Ibsen och Tjechov och provocerade den lokala litteraturföreningen med sitt intresse för James Joyce. Han satt i fängelse för sin kamp för Irlands frigörelse från Storbritannien (*Home Rule*) men blev snart både publicerad i ledande dagstidningar och fick pris för sina studier av ryska författare. Det viktigaste i alla hans noveller är temat som han mentalt arbetade länge med innan han gav det en levande gestaltning som han själv tyckte om och gladdes åt. Han blev också en mycket älskad författare med stor internationell publik. Förutom ett antal romaner är han mest känd för sina två volymer noveller. Hans riktiga namn var Michael O'Donovan. Han dog 63 år gammal i Dublin. (Övers. anm.)